

Türk Soylulara Türkiye Türkçesi Öğretiminde Efsanelerin Önemi: Özbek *Devkale* Efsanesi Örneği*

Kübra MUTLU**

Öz: Sözlü kültür ürünleri, halk hafızasının kendi gelenek ve kültürünü, inanışlarını yansıttığı dünyayı, yaşadığı coğrafyayı, kendi varlığını algılama ve anlamlandırma çabalarından doğmuş metinlerdir. Türk kültür ve geleneklerinin aktarıldığı, Türkistan'dan Anadolu'ya uzanan coğrafyada yeniden ve farklı şekillerde ifadesini bulmuş sözlü kültür ürünleri de azımsanamayacak kadar çoktur. Bu türden metinlerin Türk dillilere Türkiye Türkçesi öğretiminde de kullanılması; aslında kardeş olan topluluklar arasındaki kültürel ve milli birlikteliğin de hatırlatıcısı ve göstergesi olacak, taşıdıkları dilsel ve kültürel ortaklıklar sebebiyle öğretim sürecini hızlandıracaktır. Bu çalışmada içerdiği kültürel özellikler ve konular itibarıyla efsanelerin Türk dillilere Türkiye Türkçesi öğretiminde kullanılmasının önemi üzerinde durulmuş, diğer Türk dilli halklarda anlatılan efsanelerin bir öğretim materyali olarak kullanıldığında sağlayacağı fayda vurgulanmıştır. Bu minvalde Özbekistan Türkleri halk efsanelerinden olan *Devkale* efsanesinin Türkistan ve Anadolu'da çokça sevilen *Ferhad ile Şirin* hikâyesi ile olan bağı ve metnin bir öğretim materyali olarak kullanıldığında sağlayacağı fayda üzerinde durulmaya, öneriler sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Yabancılarla Türkçe Öğretimi, Ferhat ile Şirin, Efsane, Devkale, Özbek Edebiyatı*

* Bu makale, 08-10 Ekim 2015 tarihleri arasında Erzurum'da gerçekleştirilen "Türk Dillilere Türkiye Türkçesi Öğretimi" sempozyumunda sunulmuş, yayımlanmamış bildirinin genişletilmiş halidir.

** Dr., Türkiye. kbrmutlu@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7797-0350>.

Geliş Tarihi / Received: 12 Mart 2024 / 12 March 2024

Kabul Tarihi / Accepted: 12 Haziran 2024 / 12 June 2024

The importance of legends in teaching Turkey Turkish to Turkish speakers: Example of Uzbek ‘Devkale’ Legend

Abstract: Oral culture products are the texts born from their efforts to detect and to interpret which reflect folks' memory of tradition and culture, the belief, the world, the geography where inhabited. Oral culture products which transfer Turkish culture and the tradition from Turkistan to Anatolia where can be observed in different forms are cannot be underestimated in numbers. The use of those kind of texts to teach Turkey Turkish to Turkish speakers is an also reminder and indicator of the fact that cultural and national unity among the relative communities, similarly, it is true that it will accelerate teaching process due to the linguistic and cultural commonalities they carry. In this study, it has been focused on the importance of the use of Uzbek Turkish legends which are full of cultural aspects and issues in teaching Turkey Turkish to Turkish speakers. However, we have tried to present the connection between Dev Kale -one of the folk legends of Uzbek Turks- and Ferhad and Sirin -enormously loved in Anatolia, and also we have continued to present the benefits and suggestions when those two legends are used as a teaching material.

Keywords:*Teaching Turkish to Foreigners, Farhad and Shirin, legend, Devkale, Uzbek literature.*

Giriş

Sözlü kültür ürünleri, bir milletin değer ve inançlarının, ortak kabullerinin, varisi olduğu kültür ve medeniyetin, duyuş, algılayış ve yaşayış tarzının, anlama ve anlamlandırma kaygı ve ihtiyacının yansıdığı metinlerdir. Millî bir özellik taşıyan bu metinler aynı zamanda milletlerin yorum tarzlarını da ön plana çıkarırlar. Millet hayatının tecrübe, bilgi ve görgüsünün yansımaları olarak ortaya çıkan bu metinler, milletlerin hem yaratıcısı hem kullanıcısı olduğu dilin de zarif, samimi, sade bir üslupla örülmüş halleridir. “Ninni, masal, bilmece, efsane farklı kültürlerin hayatı kendilerine göre yorumlayış tarzını ortaya çıkarır. Bu unsurları şekillendiren yapılar, yaratıldığı kültürel bağlamdır. ... Bu bağlam içerisinde ortaya çıkan edebî eserler, dilin zenginliğini, toplumun iletişim biçimlerini, düşünce dünyasını şekillendiren unsurları, geçmişin ve bugünün değerlerini ortaya koyar” (Kalfa, 2013:172).

Adilbekova (2011:16), milletlerin geçmişine bakarak akrabalık, dil ve gelenek benzerliğine göre belirlenen tarihî genetik benzerliğin, halk edebiyatı eserlerinde çokça görüldüğünü ve buna Kazak, Kırgız, Noğay, Başkurt, Özbek, Kırım Tatarları, Altay vb. Türk topluluklarının folklorundan değişik, bir o kadar da zengin örnekler verilebileceğinin altını çizer. Söz konusu bu benzerlik, zaman içerisinde birbirini etkileyen ve etkiledikçe de birbirini geliştiren ve zenginleştiren ürünlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Genel Türk edebiyatının birbirinin benzeri yahut devamı şeklinde farklı coğrafyalarda ifadesini bulmuş bu ürünlerini Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretiminde faydalanılması gereken bir mecra, bir metin kaynağı olarak görmek gerekir. Birçok yönden benzerlik ve ortaklık arz eden bu metinlerin öğretim materyali olarak tercih edilmesinin sağlayacağı ilk fayda, hiç şüphesiz ki anlama ve kavramaya dolayısıyla da öğrenmeye yapacağı olumlu katkıdır. Bununla birlikte bu metinlerin; zihinlerde oluşmuş yabancılık hissini de ortadan kaldırmak, öğrencide yabancı bir dil ile değil de kendi dilinin ve kendi kültürünün farklı bir şekliyle, daha doğrusu devamıyla muhatap olduğu fikrini uyandırmak gibi zihni bir dönüşüm yahut farkındalığa, algılamaya vesile

olacaktır. En önemlisi de öğrencide aynı dili konuştuğunu hissettirecek, kültür aktarımından ziyade ortak kültürün fark ettirilmesini ve etkileşimini sağlayacaktır.

Bilindiği üzere, Türkistan coğrafyasında yaşanan taht kavgaları ve bölünmeler Rusya tarafından fırsat bilinmiş ve Türk halkları köklerinden ve birbirlerinden koparılmaya çalışılmıştır (Mutlu, 2011:1). Önce Çarlık Rusyası sonrasında ise onun devamı niteliğinde olan Sovyet yönetiminin politika ve uygulamaları nedeniyle Türk toplulukları arasındaki akrabalık bağı zayıflatılmış ya da koparılmıştır. Dolayısıyla Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretiminde seçilen, birbirinin varyantı olan metinler, farkındalığı artıran öğrenme ve öğretme süreçlerini hızlandıran ve kolaylaştıran, yabancılık hissini ortadan kaldıran metinler olmalarının yanı sıra, akrabalık bağlarını güçlendirecek metinler oldukları için de tercih edilebilirler.

Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretiminde belirlenecek sözlü kültür ürünlerinin seçiminde sadece Anadolu merkezli düşünülmeyip, diğer Türk cumhuriyetlerinde söylenegelmiş anlatılardan da istifade etmek yerinde olacaktır. Bu yönde bir seçim yapılacağı zaman ilk olarak birbirinin varyantı olan metinlerin tercih edilmesi, gerek öğretici gerekse de öğrenen açısından kolaylık saylayacaktır. *Koroğlu* bu türden metinlere verilebilecek iyi bir örnektir. Varyantı olan metinlerin ders materyali olarak belirlenip kullanılmasının farkındalık yaratarak yukarıda belirtilen amaçlara hizmet edeceği şüphesizdir. Ancak her metnin varyantını bulmak elbette ki mümkün değildir. Dolayısıyla Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretiminde metin seçimi yapılırken izlenebilecek yollardan biri de halk tarafından bilinirliği fazla olan ve bünyesinde barındırdığı kültürel dünya, imge ve imajlar bakımından ortaklık arz eden metinlere yer verilmesi olarak belirlenebilir. Bu çalışmada öncelikle sözlü kültür ürünlerinden olan efsanelerin Türk dillilere Türkiye Türkçesi öğretimindeki önemi ve sağlayacağı fayda üzerinde durulmaya çalışılmış, bununla birlikte benzerlikler, ortak motifler bakımından Ferhat ile Şirin anlatıları zemininde ifade bulmuş *Devkale* efsanesi üzerinde durulmuştur.

1. Türkiye Türkçesi Öğretiminde Efsanelerin Önemi

Efsaneler, millî bir hazine olmalarının yanı sıra anlatım güçleri, içeriği, olay ve durumları tasvir ve ifade ediş tarzları bakımından da dikkat çekici metinlerdir. “Okuyucu ya da dinleyicinin hayal ürünü, uydurma gibi ifadelerle değerlendirdiği birçok unsurun, aslında ezoterik bağlamda yorumlandığında geçmişle ilgili belli bir kültür birikimini taşıdığı görülecektir” (Baydemir, 2011:5). Dolayısıyla efsaneler taşıdığı kültürel ve geleneksel kodların yanı sıra geniş bir duyuş ve hayal gücünü de yansıtır. Kalfa (2013:172), efsanelerin herhangi bir olayın, mekânın, nesnenin kökenini açıkladığını, bu anlamda özellikle yer isimleriyle ilgili efsanelerin öğrencilerin ilgisini çektiğini ve bu kelimenin kolayca akılda kalmasını sağladığını ifade eder. Efsaneler, anlamlandırma çabasının ürünleridir. Dünyanın yaratılışından yer yüzü şekillerinin oluşumuna, yer isimlerinin adlarını nasıl ve nereden aldığına kadar giden geniş bir açıklama gayretiyle oluşmuşlardır. Bu özellikleri nedeniyle de dil öğretiminde dört beceri türünün (okuma, dinleme, yazma, konuşma) uygulanmasına son derece elverişlidirler. Örnek vermek gerekirse, öğrencilerin bildiği yer isimlerinin efsanelerine yönelik konuşma etkinliği yapılabilir ya da onlardan kendi ülkelerindeki bir yerin adını alıp efsanesini araştırmaları ve bir sunum hazırlamaları istenebilir. Hem yazma hem konuşma etkinliğinin yapılmış olacağı bu etkinlikten sonra öğrencilerden farklı olan bu metinlerdeki dikkatlerini çeken ortak kültürel unsurları dile getirmeleri istenerek başlamış olan konuşma etkinliği devam ettirilebilir. Böylelikle hem öğrencinin aktif olduğu bir öğretim sağlanmış hem de öğrencinin daha önce dinlemesi muhtemel, diğer Türk coğrafyasında ifadesini bulmuş efsanelerden hareketle kültür etkileşimi sağlanmış olur.

Zengin bir kültürel birikimin ve engin bir hayal gücünün yansıdığı ürünler olarak efsaneler, öğrencinin ilgisini çekip dersi canlı tutan, hareketlendiren metinler olmaları bakımından da önemlidir. İçerdiği olağanüstü unsur ve olaylar ilgi ve dikkati daha canlı tutacağı için kelime ve kavram öğrenimini de olumlu yönde etkileyecektir.

Kavramlar dünyasındaki canlılığın yanı sıra diğer halk edebiyatı ürünlerinde olduğu gibi efsanelerde de halk, kendi duyuş ve algısını yine kendi diliyle sade ve samimi bir şekilde dile getirmiştir. Dil bilgisi öğretimi çerçevesinde bakıldığında duyulan geçmiş zamanın yahut geniş zamanın fonksiyonlarından biri olan hikâye etme özelliğinin öğretimi için elverişli metinlerdir. Kalfa (2013:173), olay kurgusunun mekân, zaman ve kişiyle kurduğu bağlantılar, kavram dünyaları ve kavramlarla ilişki kurarak anlamlandırma özelliklerinden dolayı efsane ve masalların dil öğretiminde temel düzeyden başlayarak kullanılmaya başlanmasının uygun olacağını, ancak, birleşik zamanlar temel düzeyde verilmediği için metindeki birleşik zamanların bir kipe indirilerek verilmesi gerektiğini dile getirir. Kalfa'nın bu görüşünden hareketle; aslında sade birer metin olan efsanelerin, yapılacak gramer düzeltmeleri, kelime ekleme ve çıkarmalarla yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin her seviyesinde uygulanabilir metinler olduklarının altını çizmek gerekir.

Efsaneler, halkın karşılaştığı bir olay yahut durumu, kendi dünyasıyla harmanladığı, dolayısıyla da kendi milletinin ruhunu işlediği metinlerdir. “Divan edebiyatımızda, menşei Arap ve Fars edebiyatları olmakla birlikte, Türk diliyle ve Türk ruhunu ifade eden nesir ve nazım olarak vücuda getirilen eserlerin büyük bir kısmı efsanelere dayanır” (Bakırcıoğlu, 1979:8). Millî bir hafıza, algı ve anlamlandırmanın sonucu olan bu anlatılar, Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretiminde ders materyali olarak kullanılmak istendiklerinde içerdikleri kültürel motifler açısından dikkate alınmalıdırlar. Ancak daha evvel de belirtildiği gibi yapılacak metin seçiminde sadece Anadolu merkezli düşünülmemelidir. Örneğin, Özbekistan Türkleri arasında anlatılan *Konğırtav* efsanesinde; dağlar, tepeler gibi yeryüzü şekillerinin ve güneşin oluşumu, buna bağlı olarak takvimin ortaya çıkışı, Âdem ile Havva kıssasından başlayarak açıklanmaya çalışılmıştır. Efsanenin temelinde on iki hayvanlı Türk takviminin oluşumu ve tasnifinin açıklanması ihtiyacı vardır (Baydemir, 2011: 249-251). Baydemir (2011:

249-250), on iki hayvanlı takvimin menşesine dair inancı konu alan bu efsanenin Türk dünyasında oldukça yaygın olduğunu dile getirir ve efsanenin varyantlarının Başkurtlar, Kazaklar, Türkmenler, Uygurlar ve Buryat-Moğollar arasından da tespit edildiğini aktarır. Geniş bir coğrafyada anlatılan ve Türkler tarafından oluşturulmuş takvimin hikâyesi yabancılara Türkçe öğretiminde kullanılması gereken bir metin olduğu kadar özellikle de Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretiminde tercih edilmesi gereken bir metindir. Yine benzer şekilde *Çınar neden çok yaşar?* efsanesinde, ab-ı hayatı bulan İskender, onu içmekten vazgeçerek suyu çınar ağacının altına döktüğü için çınar ağacının diğer ağaçlara göre uzun yaşadığı anlatılır (Baydemir, 2011:168-169). Bu, halkın tabiata ait unsurun varlığıyla ilgili yaptığı bir izahattır. Efsane, ölümsüzlük suyu yani ab-ı hayat üzerine kurulmuştur ki bu motif Türk dünyasının tamamında hâkim bir motif olmasının yanında dünya edebiyatında da yaygındır. Başka bir örnek daha vermek gerekirse; Semerkand şehrinin adının nereden geldiğini açıklayan *Semer ve Kand* efsanesi olay örgüsünden kahramanların ölümüne kadar birçok yönden *Leyla ile Mecnun* hikâyesine benzemektedir. Aşkları ve yaşadıklarıyla *Leyla ile Mecnun*'a çok benzeyen *Semer ile Kand* birbirlerine kavuşmadan ölürlür. Onların kabirlerinin bulunduğu yer ise zamanla Semerkand olarak anılmaya başlar (Baydemir, 2011:284). Semerkand şehrinin adının nereden geldiğini açıklayan bu efsane, geniş bir coğrafyada bilinen *Leyla ile Mecnun* hikâyesi ile olay örgüsünün yanı sıra içerdiği motifler bakımından da ortaklıklar barındırmaktadır. *Taş Kesilen Harman* efsanesinde ise, Baydemir (2011:299)'in de ifade ettiği gibi İslam coğrafyasında hakkında çokça anlatı bulunan, çok sevildiği için Türkistan'da da birkaç yerde makamına rastlanan ve hakkında fazlasıyla efsane anlatılan Hz. Ali kahramandır. Efsanede Anadolu efsanelerinde de çokça karşımıza çıkan beddua ile "taş kesilme motifi" işlenmektedir (Baydemir, 2011:299). Örneklerini çoğaltabileceğimiz bu efsaneler gerek bünyelerinde barındırdıkları ortak motif ve bakış açıları, olay örgüleri gerekse de ilgi çekici birer metin olmaları

sebebiyle Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretiminde rahatlıkla kullanılabilecek metinlerdir. Özbek Türkleri efsanelerinden örneklediğimiz bu metinler, diğer Türk dilli öğrencilere uygulandığında öğrencilere anlatılar arasında bir karşılaştırma yapma imkânı sağlayacağı kadar, tabiata, yaratılışa ve zaman kavramına bakış açısı bakımından ortak unsurların fark ettirilmesi ve ortak kültürel unsurları vurgulaması ve hatırlatması bakımından faydalı olacaktır. Halk tarafından bilinirliği fazla olan ve bünyesinde barındırdığı kültürel dünya, imge ve imajlar bakımından diğer Türk topluluklarında da benzerlerini bulabileceğimiz efsanelerin Türk dillilere Türkiye Türkçesi öğretiminde bir metin olarak kullanılması, öğrencilerde farkındalık oluşturacaktır. Kazakistanlı yahut Kırgızistanlı bir öğrenci, Özbekistan Türkleri arasında anlatılan ama geldiği toplumda benzerlerine rahatlıkla örnek verebileceği metinleri Türkiye Türkçesinde okuyup anlamaya çalışacaktır. Böylelikle geldiği toplum ve diğer Türk toplulukları ile dil, muhteva ve zihniyet bakımından sahip oldukları ortaklıkları fark edecektir. Bunun Türk soylu bir öğrencide daha geniş ve hakiki bir milli anlayış vesilesi olacağı şüphesizdir. Özbekistan efsanelerinden örnekler vererek açıklamaya çalıştığımız bu görüşümüzü, yine Özbekistan efsanelerinden olan ve *Ferhat ile Şirin* anlatıları zemininde teşekkül etmiş olan *Devkale* efsanesini daha geniş bağlamda ele alarak açıklamaya çalışacağız.

2. Ferhat ile Şirin Anlatılarının Ders Materyali Olarak Kullanılması ve *Devkale* Efsanesi Örneği

Asıl kaynağı *Hüsrev ü Şirin* mesnevisine dayanan, gerek İranlı gerekse de Türk şairler tarafından defalarca kaleme alınan *Ferhat ile Şirin* hikâyesi, Çağatay sahasının büyük şairi Ali Şir Nevayî tarafından ise Türk duyuş tarzıyla ve Türkçe olarak kaleme alınmıştır. “Ali Şir Nevayî bu ölümsüz aşkı, geleneklerimizde bulunan motiflerle süsleyerek ve Türkçe yazarak hikâye geleneği içinde kendisine seçkin bir yer edinmiştir” (Seyidoğlu, 2002:135). Mesneviler yoluyla Türk edebiyatına geçen ve yazılı edebiyattan sözlü edebiyata yansıyan hikâye, İran’ın yanı sıra Türkistan’dan Anadolu’ya uzanan

geniş bir coğrafyada benimsenip anlatıla gelmiştir. Haşimova (2011:488), büyük Azerbaycan şairi Nizami Gencevî'nin Farsça olan *Hüsrev ü Şirin* mesnevisinin Kutb tarafından Özbek Türkçesine çevrildiğini, Kazak şairlerin ise Gencevî'nin eserinin orijinalini değil de çevirisini esas alarak Kazak Türkçesiyle eseri yorumladıklarını kaydeder. Bununla birlikte “Teşekkür ettiği coğrafyadan çok uzakta olmasına rağmen hikâye, Balkanlarda da *Ferhat ile Şerife* adıyla halkın arasında yaşamaktadır” (Özcan, 2008:1211).

Yazılı edebiyattan sözlü edebiyata, diğer bir ifadeyle de Divan edebiyatından halk edebiyatına geçen hikâye, Anadolu coğrafyasında da çok sevilmiş ve Seyidoğlu (2002:133)'nun da belirttiği gibi hem hikâye olarak hem de efsaneleşmiş şekilde yaşamaya devam etmiştir. Hikâye, Karagöz ve orta oyununda da ele alınmış, bununla birlikte sinema filmi olarak çekilmiş, “Azerbaycanlı bestekar Hacıbeyli Üzeyir tarafından 1912 yılında aynı adla opera olarak düzenlenmiş” (Albayrak, 1995:389), Nazım Hikmet tarafından da bir tiyatro eseri olarak ortaya konulmuştur.

Anadolu'da yaygın olarak bilinen *Ferhat ile Şirin* anlatısı Türk dünyasındaki bilinirliği ve içerdiği ortak kültürel unsurlar, ifade tarzı ve konusu itibarıyla Türk soylulara diğer bir ifadeyle de Türk dillilere Türkçe öğretiminde kullanılmaya elverişli, daha doğrusu kullanılması gereken sözlü halk edebiyatı ürünlerindedir. Zira anlatı, en başta kahramanlarının adıyla öğrenciyi yakalayacak ve onda kendi dünyasına ait bir metinle karşı karşıya olduğu hissini uyandıracaktır. Sınıf içerisinde *Ferhat ile Şirin* anlatısının Anadolu varyantı, gramer açısından öğretilen seviyeye göre düzenlenip bir metin olarak hazırlanarak dört beceri türüne göre uygulanabilir. Bununla birlikte mesnevi olarak kaleme alınışından itibaren gerek etkilediği edebî alan ve türler gerekse de coğrafya dikkate alındığında anlatının sadece Anadolu varyantı değil de diğer Türk cumhuriyetlerinde ifade buluş şekilleri de birer materyal olarak görülebilir.

Gerek Türkistan’da gerekse de Anadolu’da birçok var-
yantu bulunan hikâye, efsanelerde de kendisine yer edinmiştir.
Bunlardan bir tanesi de Özbekistan Türkleri arasında anlatıla
gelen *Devkale* efsanesidir. Efsaneyi kısaca özetleyecek olur-
sak; Ferhat adlı dev, Harezmşah’ın Şirin adlı güzel kızına âşık
olur. Padişah ise bu deve kızını vermek istemez. Ancak onu
reddetmekten de çekinir. Kötü, yaşlı bir kadından yardım ister.
Cadının tavsiyesini dinleyen padişah, Ferhat’ı huzuruna çağırır
ve kumdan başka hiçbir şey olmayan Karakum Çölü’nün orta-
sına taştan bir kale kurmasını emreder. Ferhat, uzak dağlardan
sırtında taş taşıyarak kaleyi yapar. Kalenin bitmek üzere oldu-
ğunu gören padişah, akıl danışmak için cadıyı tekrar huzuruna
çağırır. Cadı, kendisinin belirteceği gün dokuz bin deve yavru-
su, bir o kadar tay, buzağı ve kuzu kestirmesini tavsiye eder ve
gerisini de kendisinin halledeceğini söyler. Cadı, belirtilen gün
devin yaptığı kaleye gider. O sırada Harezm tarafından kesilen
hayvanların ve onların analarının haykırırları işitilir. Bu ses-
lerin ne olduğunu soran Ferhat’a Şirin’in öldüğünü ve bütün
Harezm halkının ona ağladığını söyler. Sevgilisinin ölüm ha-
berini alan Ferhat, Şirin’in olmadığı bir dünyada yaşamaktan-
sa ölmeyi tercih eder ve yerine koymak üzere olduğu son taş
göğe fırlatır. Tepesine düşen taş ile de ölür. Ferhat’ın cesedini
gören Şirin ise kendisini bıçaklayarak öldürür. O günden sonra
da Karakum Çölü’nün ortasındaki bu kaleye *Devkale* denmeye
başlanır (Baydemir, 2011:379).

“Ferhad ile Şirin’in maceralarıyla ilgili rivayetler
Anadolu’da, bilhassa Amasya ve Erzurum’da, bazı yer ad-
larına bağlanarak günümüzde de yaşamaktadır” (Albayrak,
1995:389). Benzer şekilde bu efsanede de halk muhayyilesi
bir yerin isminin nereden geldiğini geniş bir anlatı zemini olan
Ferhat ile Şirin hikâyesine uyarlayarak açıklamaya çalışmıştır.
Baydemir (2011:180)’in verdiği bilgiye göre efsaneye adını
veren *Devkale*, Karakum Çölü’nün ortasında yer almaktadır.
Efsanenin ilişkilendirildiği kale kalıntıları çok geniş bir ala-
na yayıldığı için, halk muhayyilesinde, çölün ortasında böy-
lesine devasa bir yapıyı ancak bir dev yapabilir düşüncesiyle,

onun banisi bir deve isnat edilmiştir. Ferhat taş ustalarının pîrî olarak kabul edildiği için deve de Ferhat adı verilmiştir. Bu efsaneyi diğerlerinden ayıran motif, Ferhat'ın bir dev olarak telakki edilmesidir. (Baydemir, 2011:180).

Anlatıda geçen sevgiliye ulaşmak için her türlü cefaya katlanan ve canından vaz geçen “âşık” tipi genel Türk edebiyatının vazgeçilmezlerindedir. Efsaneye dikkat edildiğinde Türk edebiyatında sıkça karşılaştığımız “sonu ölümlü biten aşk” burada da yer bulmuştur. Yine efsanede tıpkı Anadolu'daki anlatılarda olduğu gibi iki sevgilinin ayrılmasına sebep olan “kötü kalpli bir cadı”dır. Anadolu'da anlatılan *Ferhad ile Şirin* halk hikâyesine göre, Ferhat, Şirin'in öldüğünü öğrenince ‘O öldükten sonra ben nasıl yaşarım’ diyerek külüngünü havaya atıp başını altına tutmak suretiyle intihar eder” (Albayrak, 1995:388). Bahsi edilen Özbek Türklerine ait efsanede de Ferhat, elindeki taşı havaya atarak kendini öldürür. Anlatının teşekkülünde kullanılan bu türden benzeri özellikler ortak bir edebî geleneğin ve yaklaşım tarzının göstergesi olduğu kadar, ortak bir anlama ve algılama olduğunun da göstergesidir. Söz konusu metin, sadece Özbek Türklerine Türkiye Türkçesi öğretimi için değil diğer Türk topluluklarından gelen öğrenciler için de uygundur. Efsane, yaygın bir anlatı zemininde teşekkül etmiş olması, bünyesinde barındırdığı mitolojik, dinî, tarihî unsurlar ve içerdiği ortak kültür öğeleri ile öğrenciyi motive edecektir. Zira efsane, bu yönüyle, aynı kökten gelen toplulukların düşünce ve algılama sistemindeki benzerliği göstermektedir. Yine esasen bir mesneviye dayanan hikâyenin farklı bir versiyonunu görmesi öğrencinin ufkunu genişleteceği kadar *Türk milleti* kavramına yaklaşım ve aidiyet noktasında da dikkat çekecektir.

Efsane Türkiye Türkçesiyle ve istenilen seviyeye göre değiştirildikten sonra dört beceri türüne göre uygulanmaya müsaittir. Metinleştirilen efsane yarıda kesilerek öğrencilerden diledikleri gibi metni devam ettirmeleri istenebilir. Sonrasında ise yarısı verilen metnin tamamı verilerek kendi kurguladığı metin ile karşılaştırması sağlanır. Böylece henüz efsaneyi tam

olarak bilmeden zaten sahip olduğu birikimi fark etmesi sağlanmış olur. Okuma ve anlama çalışmalarından sonra öğrencilerden bu efsanede geçen Ferhat ile Şirin hikâyesini bildikleri şekliyle anlatmaları yahut ismini bu efsaneye dayandıran bir yer bilip bilmedikleri sorularak konuşma etkinliği yapılabilir. Olay örgüsü ve içerdiği mitolojik, tarihi unsurlar sebebiyle öğrenciden bu metni bir film olarak düşünmesi ve buna uygun bir film afişi tasavvur etmesi istenebilir. Böylece öğrencinin metnin üzerinde düşünmesi ve metnin içerisindeki aşk, kahramanlık, vefa gibi temaları fark etmesi sağlanabilir. Öğrencinin metnin içerisine girmesini sağlayacak yöntemlerden biri de karakter analizi yaptırmaktır. Öğrencilerden Şirin'in, Ferhat'ın, cadının nasıl göründükleri, nasıl birer karakter olduklarını açıklamaları istenerek yazma yahut konuşma etkinliği yapılabilir. Anadolu varyantı ile hazırlanmış bir okuma metni ile karşılaştırma yapması istenebilir.

Sözünü ettiğimiz bu uygulamaların çeşitlendirilip çoğaltılması mümkündür. Önemli olan *Devkale* efsanesi özelinde örneklendirmeye çalıştığımız üzere, varyantı olan efsanelerin Türkçe öğretiminde, bilhassa da Türk dillilere Türkiye Türkçesi öğretiminde kullanıma elverişli, kültür aktarımı, dilbilgisi öğretimi açısından işlevsel metinler olmakla beraber öğrencilere algı perspektifi kazandıracak materyaller olarak görülmesi gerektiğidir.

Sonuç

Halk edebiyatı ürünlerinden olan efsaneler gerek olay örgüleri gerekse de ifade buluş ve edilişi bakımından yabancılara Türkçe öğretiminde bilhassa da Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretiminde üzerinde durulması ve kullanılması gereken metinlerdir. Kendi kültüründe olan, halkından duyduğu en azından aşına olduğu bir anlatının benzerinin Anadolu, Özbekistan yahut Kazakistan, Kırgızistan Türkleri arasında da olduğunu bilmek diğer Türk topluluklarından gelmiş öğrencilerin bakış açılarında ve birbirlerine yaklaşımlarında farklılık oluşturacaktır. Yaklaşım ve algının genişlemesi ise öğretim sürecini olumlu yönde etkileyecektir.

Kaynaklar

- Adilbekova, E. (2011). Kazak Destanları ve Tarihi Kültür Mirası Üzerindeki Fonksiyonu, *III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu (16-18 Aralık 2010 İzmir)*, 13-16.
- Albayrak, N. (1995). Ferhad ve Şîrin (Mad.), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.12, 388-389.
- Bakırcıoğlu, Z. (1979). Efsane, fesâne (Mad.), *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.3, 7-8.
- Baydemir, H. (2011). *Özbek Efsaneleri*, Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Haşımova, T. (2011). Çağdaş Dönemde Türk Halklarının Edebi-Bilimi İlişkilerinde Türkiye Türkçesi, *III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu (16-18 Aralık 2010 İzmir)*, 488-493.
- Kalfa, M. (2013). Yabancılara Türkçe Öğretiminde Sözlü Kültür Unsurlarının Kullanımı, *Millî Folklor*, 25(97), 167-177.
- Mutlu, K. (2011). *Adil Yakubov'un Romanlarında Sosyal ve Kültürel Meseleler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özcan, N. (2008). Anadolu Halk Hikayesi Ferhat ve Şîrin ile Şâhî'nin Ferhâdnâme'sinin Karşılaştırılması, 38. *ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi)*, 3(3), 1209-1224.
- Seyidoğlu, B. (2002). Ferhat İle Şîrin, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 19, 133-135.